

ΝΟΜΙΚΗ.— **Ἡ ἐθνικὴ σημασία τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλάξου,**
*ὑπὸ Γρηγ. Κασσιμάτη **.

Ὅπως εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑποσημειώσω πρὸ τινος, ἀπὸ τοῦ ἰδίου τούτου βήματος, ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη ἐλάχιστα ἡσχολήθη κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα μὲ τὸ δίκαιον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. Τὸ κήρυγμα τοῦ Λουδοβίκου Mitteis περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ὡς ἀειζῶον σπονδυλικῆς στῆλης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαίου ἐπὶ μακρὸν δὲν εἶχε καμμίαν ἀπήχησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἦτο προσκεκολλημένη εἰς τὸ δόγμα τῆς πανδεκτιστικῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγορεύσει ὡς ἀσάλευτον ἰσχύον δίκαιον, ἀπομακρυνόμενον κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸ ζωντανὸν δίκαιον ποὺ ἐδημιουργεῖ ἡ καθημερινότης τῆς Ρώμης καὶ μεταβατικῶς μόνον καθήλωνεν ἡ συστηματικότης τῆς ἐπιστήμης τῶν Jurisconsultorum. Τοῦτο δὲ μολονότι καὶ ὁ Κυβερνήτης τὸ 1828 καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία τὸ 1835, κινούμενοι ἀπὸ τὸ ὑποσυνειδητὸν αἶσθημα τῆς ἐξελίξεως, καθώρισαν ὡς ἰσχύον δίκαιον ὅχι τὸσον τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον τὸ πηγάζον ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν νομοδιδασκάλων καὶ περιεχόμενον εἰς τὴν Ἰουστινιάνειον Κωδικοποίησιν καὶ τὰ δυσεύρετα τότε Βασιλικά, ὅσον τὸ περισσότερον ζωντανόν, καθ' ὃ πλησιέστερον πρὸς τὰ πράγματα, δίκαιον τὸ περιεχόμενον εἰς τὴν Ἑξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, συλλογὴν δηλαδὴ τοῦ 14ου αἰῶνος, τὴν τελευταίαν συλλογὴν τῆς Αὐτοκρατορίας, συμπληρουμένην ἀπὸ τὰ ἔθιμα. Εἰς τὸν Ἀρμενόπουλον παρέπεμπον τὰ ψηφίσματα τῶν πρώτων χρόνων τοῦ ἐλευθέρου βίου, ὅπως ἀπέδειξεν ὁ Τριανταφυλλόπουλος, ἡ δὲ ἀναφορὰ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἡμῶν Αὐτοκράτορας εἶχε πολιτικὸν μόνον χαρακτῆρα, συνδεόμενον μὲ τὸ αἶσθημα τῆς συνεχείας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἀλλὰ οἱ Γάλλοι καὶ Γερμανοὶ σοφοὶ τὸν Πανδέκτην ἡρμήνευσαν καὶ ἀνέπλασαν καὶ ὅχι τὸν Ἀρμενόπουλον.

Ἡ μεγάλη πράγματι προσπάθεια τοῦ Μάουρερ νὰ ἐμφανίσῃ μὲ κάποιαν ἐνότητα διὰ τοῦ «Ἑλληνικοῦ Λαοῦ» τοῦ τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον, στηρίζων οὕτω εἰς αὐτὸ τὴν κεντρικὴν θεμελίωσιν τοῦ διατάγματος τοῦ 1835, καίτοι παρακολουθηθεῖσα ἀπὸ τὴν «περὶ ἐθίμου» μελέτην τοῦ Καλλιγᾶ δὲν ἀφῆκε καρπούς. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δὲν ἐτελεσφόρησαν καὶ αἱ μεταγενέστεραι προσπάθειαι καὶ τοῦ Μομφεράτου, ἰδίως δὲ τοῦ Παππούλια : πρὸς δημιουργίαν κλίματος ἐρεῦνης τοῦ λαϊκοῦ δικαίου. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ σκλήρυνσις τῆς νομικῆς ἐρεῦνης ἦτο δυσκολο-

* GRÉG. CASSIMATIS, L'importance nationale du Nomocanon de Manuel Malaxos.

διόρθωτος, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ἕλληνες, ἀπορροφηθέντες ἀπὸ τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀποκτήσεως συγχρόνου ἀστικοῦ κώδικος, ἔστω καὶ ἀντιγεγραμμένου ἐκ τῆς ξένης, πάντως ὅμως, κατ' ἀνάγκην, ἔστω καὶ ἐμμέσως, στηριζομένου εἰς τὸ ἰσχύον ρωμαϊκὸν δίκαιον, παρεμέρισαν πᾶσαν ἄλλην προσπάθειαν.

Εἴμεθα οἱ Ἕλληνες παλαιόθεν ἄνθρωποι τῶν ἄκρων, δηλαδὴ ἄνθρωποι τῆς μονότητος. Ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἐκάστοτε ἐν μόνον πρόβλημα. Καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἀπορροφητικῶς. Ὅλα τὰ ἄλλα, ὅσον καὶ ἂν εἶναι σπουδαῖα, θεωροῦνται ἀσήμαντα. Βεβαίως πολλάκις δὲν εἴμεθα μεταξύ μας σύμφωνοι ἐπὶ τοῦ ποῖον εἶναι τὸ ἐν αὐτὸ πρόβλημα. Ἐκαστος πιστεύει ἀκραδάντως εἰς τὰς ἰδικὰς του προτιμήσεις καὶ ἐπ' αὐτῶν στηρίζει τὰς πεποιθήσεις του. Εἶναι ἴσως καὶ ἡ ἰδιότης μας αὕτη συνέχεια τῆς φιλοσοφικῆς προδιαθέσεως τῶν προγόνων μας. Ὁ φιλόσοφος εἶναι ἀπόλυτος εἰς τὸ σύστημά του. Ὁ δὲ διάλογός του μὲ ἄλλον φιλόσοφον, ἔχοντα τὴν ἰδικήν του θεμελίωσιν τῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ σύνολον μονολόγων. Τοῦ Σωκράτους γνωρίζομεν κυρίως τὸν μονόλογον, δηλαδὴ τὴν πλατωνικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ του διαλόγου. Διὰ τοῦτο εἴμεθα καὶ ἡμεῖς δυσήνιοι εἰς τὸν διάλογον καὶ τὴν συνεργασίαν. Αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μας τالαιπωρίαι ἔχουν πάντοτε ἀφετηρίαν, ἀπωτέραν ἢ πρόσφατον, τὸν μονοχωτισμόν. Καὶ αὐτὸς φέρει τὸν διχασμόν, τὴν διάλυσιν καὶ τὴν ἀνωμαλίαν.

Δεῖγμα τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι τὸ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον δὲν εἶχε τακτικὴν ἔδραν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου μέχρι τοῦ 1941, ὅτε κατέλαβε ταύτην ὁ πολὺκλαυστος Γεώργιος Πετρόπουλος, ἥδη ἑκτακτος καθηγητής, εἰς τὸν ὁποῖον πολλὰ ὀφείλει ἡ ἐπιστήμη τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου. Χάριν τοῦ μακαρίτη Φωτιάδη εἶχεν ἰδρυθῇ, μόνον τὸ 1923, ἑκτακτος ἔδρα Ἀττικοῦ Δικαίου ἐξελιχθεῖσα μετὰ τοῦτον εἰς ἑκτακτον ἔδραν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου. Καὶ τὸ ὅτι ἀπὸ τοῦ 1930, ὅτε τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Δημητρίου Παππούλια ἰδρυθῇ τὸ Ἀρχεῖον, ὡς ἀρχικῶς ὠνομάσθη τὸ σημερινὸν Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου παρὰ τῇ Ἀκαδημίᾳ, μικρὰ ἀπεδόθη σημασία εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀποστολὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δυνατότητάς του ἐρεῦνης.

Ἡ κατάστασις αὕτη ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς σημερινῆς μου ἀνακοινώσεως, ἡ ὁποία, ἀναφερομένη εἰς τὸ εἰδικὸν θέμα τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μαλαξοῦ, ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας, ἀλλὰ πέραν τούτου καὶ τῆς Πολιτείας καὶ τῶν εὐρυτέρων ἐπιστημονικῶν στρωμάτων ἐπὶ τῆς ὑποχρεώσεως ὅλων μας νὰ βοηθῶμεν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ρίζης τῶν ἐξελίξεων τοῦ πολιτισμοῦ μας εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλέον παρημελημένας, ἀλλὰ καὶ πλέον καταπληκτικὰς περιόδους τῆς ἱστορίας τοῦ γένους, τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

Διότι ὑπῆρξαν μὲν καὶ ὑπάρχουν, διαπρεπεῖς μάλιστα, ἐρευνηταὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δικαίου, καὶ ἐργάζονται μὲ πλουσίαν καρποφορίαν καὶ σήμερον, δὲν ὑπῆρξεν ὅμως συστηματικὴ προσπάθεια ἐρεύνης τοῦ δικαίου τοῦ δούλου Ἑθνους, παρὰ τὰς προσπάθειάς ἐκλεκτῶν ἐπιστημόνων ὡς εἶναι, κατ' ἐξοχήν, ὁ κ. Δ. Γκίνης, ὁ μακαρίτης Βιζβίζης, ὁ καθηγητὴς κ. Πανταζόπουλος καὶ ἄλλοι.

Εἶναι γνωστὴ ἡ διαφωνία περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας διαρκούσης τῆς Τουρκοκρατίας, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ διαιτητικοῦ χαρακτῆρος τῆς παραλλήλου πρὸς αὐτὴν δικαιοδοσίας τῶν δημογερόντων.

Οἰαδήποτε ὅμως γνώμη καὶ ἂν θεωρηθῇ ὀρθότερα, εἴτε δηλαδὴ κριθῇ ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ δοσιδικία εἶχε χαρακτῆρα ἀποφασιστικόν, ὑποκείμενον εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Δικαστηρίου, εἴτε ὅτι εἶχε χαρακτῆρα ἀπλῶς συμβιβαστικόν, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι τὴν ἔλλειψιν ἐνιαίας ἐξουσίας ὑποκατέστησεν ἡ Ἐκκλησία, ἀπορροφήσασα κατ' οὐσίαν καὶ αὐτὴν τὴν τῶν δημογερόντων, καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν λόγων τῆς διασώσεως τῆς ἱστορικῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι διετήρει τὴν ἐνότητα, καὶ ἡ ἐνότης εἶχε κυρίως σημασίαν, ἐν τῷ κλίματι τῆς διασπάσεως ποὺ ἐδημιούργησεν ἡ Ἐνετοκρατία καὶ ἰδίως ἡ Φραγκοκρατία, τῆς ὁποίας τὴν φεουδαρχικὴν αὐτοτέλειαν ἐμιμεῖτο πολλάκις καὶ ἡ Τουρκοκρατία, ὡς ἐπὶ παραδείγματι συνέβη μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶν. Ἡ Ἐκκλησία κατέστη πολιτικὴ ἐξουσία περιοριζομένη μόνον, καθ' ὅσον ἡ τουρκικὴ δεσποτεία ἀπεφασίζεν ἐκάστοτε νὰ τὴν περιορίσῃ. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῇ μάλιστα ὅτι ἡ κατάκτησις ἐδημιούργησεν, ὡς καὶ πᾶσα ἀνατροπὴ τῆς καθεστηκυίας νομιμότητος, δίκαιον, δηλαδὴ κανόνας ἐξαναγκαστικοὺς ὑπὸ τὴν σπάθην τῆς ἐξουσίας, ἡ νομιμότης ὅμως, ὅ,τι ἡ σύγχρονος πολιτικὴ ἐπιστήμη ὀνομάζει «légitimité» παρέμεινεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς διάδοχον de facto τοῦ βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος. Τοῦτο ἄλλωστε συμβαίνει πάντοτε, διότι ἡ ἐπικράτης τῆς βίας δὲν δημιουργεῖ «νομιμότητα», εἰμὴ μόνον ἂν κατασκευάσῃ θεσμοὺς ποὺ νὰ τὴν δεσμεύουν καὶ νὰ ἀναγνωρισθοῦν ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν. Ἡ ἐξουσία τοῦ Αὐτοκράτορος, ἀναγνωρίζοντος μὲν πολλάκις τοὺς ἱεροὺς κανόνας ὡς ἰσοτίμους πρὸς τοὺς νόμους, διατάσσοντος δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ὄργανισμόν, δὲν ὑπῆρχε πλεόν, ὑπῆρχεν ὅμως ἡ νομιμότης τοῦ συνεχιζομένη προσωρινῶς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Δὲν ἐγένετο μεταβίβασις νομιμότητος οὔτε κατασκευὴ νέας, ἐγένετο μόνον προσωρινὴ ἀναπλήρωσις αὐτῆς μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ γένους.

Τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ καὶ μερικὰς κακὰς συνηθείας τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἀναδημιουργίαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ μία παρένθεσις. Αἱ συνήθειαι αὐταὶ εἶναι φυσικαὶ μετὰ τόσων αἰώνων ἐμπειρίαν. Εἶναι τόσον φυσικαί, ὅσον καὶ ἀδικαιολόγητοι. Διατρέχουν ὅλην τὴν ζωὴν μας ἀπὸ τοῦ 1821, τὸ ὁποῖον ἔταμε τὸ θέμα ὑπὲρ τῆς Πολιτείας. Μολοντοῦτο ἡ ἀντίδρασις ἐξηκολούθησεν. Εἰς τὰ μόλις κυκλοφορήσαντα μεταθανάτια ἀπομνημονεύματά του ὁ Περικλῆς ἢ Πιεπὲς Ἀργυρόπουλος ἀναφέρει τί τοῦ εἶπε τὸ 1904, εἰς τὸ φούντωμα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης : «Εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἔγκειται ἡ ἐλπίς μας, πλὴν χωρὶς Ἡμᾶς (δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν), ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι μεγάλη». Καὶ ἐνθυμοῦμαι τὴν ἱερὰν ἀγανάκτησιν μὲ τὴν ὁποίαν ὑπεδέχθησαν οἱ φοιτηταὶ τῆς Θεολογίας τὴν δήλωσίν μου ὡς Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, ὅτι ἡ σημερινὴ Ἑλλὰς δὲν εἶναι μόνον χριστιανικὴ ἀλλὰ καὶ κατ' εὐθείαν ἀπόγονος τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἠκούσθη τότε ἡ κραυγὴ πρὸς τὸν «παγανιστήν», ὡς ἀπεκλήθη, Ὑπουργόν : «Θὰ καύσωμεν τὸν Παρθενῶνα».

Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἐμπειρία ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει ἡ προϋπόθεσις τῆς προσφυγῆς ὅχι τόσον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅσον εἰς διαπρέποντας ἐκπροσώπους τῆς πρὸς κάθαρσιν τῶν ἐθνικῶν κρίσεων. Ἐχομεν μ ἔ χ ρ ι σ τ ι γ μ ῆ ς δύο πρόσφατα πρᾶδειγματα, τοῦ Ἀντιβασιλέως Ἀρχιεπισκόπου Κυροῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Προέδρου τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας Ἀρχιεπισκόπου Κυρίου Μακαρίου.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι καὶ περὶ τοῦ δικαίου ἐμερίμνα ἡ Ἐκκλησία, ὡς συνεχιστὴς καὶ ἀναπληρωτὴς τῆς «νομιμότητος» τοῦ Αὐτοκράτορος ἀλλὰ καὶ ὡς θεματοφύλαξ ἢ καὶ ἐντολοδόχος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπως εἶναι πᾶσα ἐξουσία μὴ ἔλκουσα, οἰανδήποτε καὶ ἂν ἔχη μορφὴν, ἄλλοθεν δικαιολογίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλάκις πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς «νομιμότητος» γίνεται, ἀπροσδιονύσως, ἐπὶ κλήσις τῆς λαϊκῆς παρακαταθήκης, ἢ τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς, ἢ Ἐκκλησία ὅμως ἦτο ἀναμφισβητήτως κατὰ τὴν δουλείαν ἀληθῆς θεματοφύλαξ ἢ ἐντολοδόχος τοῦ λαοῦ. Καὶ τὸ δίκαιον διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν κοινὴν συνείδησιν, τῆς ὁποίας ἐξωτερικὸς μόνον φορεὺς εἶναι ἡ ἐξουσία. Διὰ τοῦτο, οὔτε τὸ ἔθιμον ἢ μπορεῖ νὰ ἐξοβελισθῇ διὰ διατάξεως νόμου, ὡς δικαιοπλαστικὸς παράγων, προσλαμβάνων ποικίλας καὶ ἀπροβλέπτους μορφάς, οὔτε τῆς ἐξουσίας οἱ κανόνες ἔχουν μακροχρόνιον ἀξίαν, ἂν δὲν ἀπηχοῦν τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως τὰς πίστεις.

Βαθμηδόν, ὅμως, ἡ Ἐκκλησία βοηθούσης καὶ τῆς ἀπαιδευσίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπορροφητικοῦ πατριωτισμοῦ τῶν στελεχῶν της, συγχύζει τοὺς νομι-

κοὺς κανόνες εἰς ἐνιαῖον σύνολον καὶ ἀναμειγνύει καὶ συμπλέκει τὰς διατάξεις τοῦ κοινοῦ δικαίου μὲ ἐκείνας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ. Λαὸς καὶ Ἐκκλησία διάγουν κοινήν ζωὴν ἐν ἰσότητι ἀλλὰ καὶ μείξει.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Δύσιν, ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἐπεχείρησε νὰ ὑποκατασταθῇ εἰς τὴν Πολιτείαν. Καὶ μὴ δυναμένη νὰ ζήσῃ ἀνεξάρτητος, συνετατίσθη μετ' αὐτῆς ὅτε μὲν, ὅτε ἡ Πολιτεία ἦτο ἰσχυρὰ καὶ ὁμαίμος, ὑποτασσομένη, ὅτε δέ, ὅτε ἡ Πολιτεία ἦτο ἀδύναμος ἢ ἀδιάφορος ἢ ἀλλογενής, ὑποκαθισταμένη προσωρινῶς εἰς αὐτήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὑπῆρξεν ὅλως διάφορος τῆς Καθολικῆς καὶ δὲν παρουσιάζει οὔτε τὴν μεγαλοπρέπειαν, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὰς ἀναταραχάς, αἱ ὁποῖαι ὠδήγησαν εἰς τὴν μεγάλην σύγχρονον κρίσιν τῆς ἀναπροσαρμογῆς. Ὑπεστήριξα ἄλλοτε ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ Βυζαντίου ἦτο νὰ δεχθῇ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰς πολιτικὰς φιλοδοξίας τοῦ Πάπα διὰ νὰ στρέψῃ ἀπερίσπαστον τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀφομοίωσιν τῆς ἀνησύχου Ἀνατολῆς, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχεν ἐκλέξει τὴν Δύσιν, θυσιάζον κατ' οὐσίαν τὴν Ἀνατολήν, τελικῶς δὲ συνεκρούσθη ὅπως ἦτο ἀναπότρεπτον καὶ μὲ τὴν Δύσιν. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἄλλη ἱστορία, ἡ ὁποία ἐκτίθεται εἰς τὸ μετ' ὀλίγον κυκλοφοροῦν ἔργον μου «Ἑλληνικὰ Θεμέλια». Πάντως ἡ ἐξέλιξις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσα, δὲν δικαιολογεῖ τὰς σημερινὰς μεγαλοστόμους διακηρύξεις περὶ ἀνεξαρτησίας αὐτῆς ἀπὸ τῆς Πολιτείας, οὔτε τὰ περὶ συναλληλίας ἐφευρήματα. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, συνεχίζουσα τὴν ἱστορίαν της καὶ ὑποτασσομένη εἰς αὐτήν, ἐντάσσεται εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἑθνους, ἀναζητουμένων ἐκάστοτε τῶν καλυτέρων μορφῶν συνεργασίας μὲ τὴν Πολιτείαν, ἥτις, ὅταν εἶναι ἐλευθέρα, εἶναι ἡ πρώτη δύναμις. Διὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἀντιεπισημονικὴ καὶ ἀνεδαφικὴ, καὶ ἀκόμη ἀντισυνταγματικὴ, ἡ περιληφθεῖσα εἰς τὸ Σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς Νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς συγκροτηθείσης ὑπ' ἑμοῦ ὡς Ὑπουργοῦ Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων διὰ τοῦ Ν.Δ. 4243/1962, μὴ συμπεριληφθεῖσα ὅμως εὐτυχῶς εἰς τὸν Νέον Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὸν θεσπισθέντα τὴν 17 Φεβρουαρίου 1969 διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 126/1969 Ἀν. Νόμου, διάταξις ἐν ἄρθρῳ 3, καθ' ἣν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, «ἐνεργοῦσα κατὰ τὴν ἱερὰν παράδοσιν, τοὺς ἱεροὺς κανόνες καὶ τοὺς συμφωνοὺς πρὸς αὐτοὺς νόμους τῆς Πολιτείας, βουλευέται ἐπὶ παντὸς κεφαλαιώδους ζητήματος τῆς Ἐκκλησίας». Μόνον ὅταν ἡ Πολιτεία ὑποτάσσεται εἰς τὸν ἐχθρόν, ἀνακύπτει ἡ πρωτοκαθεδρία τῆς Ἐκκλησίας. Συνεπῆ πρὸς τὴν παράδοσιν αὐτὴν ἦσαν καὶ τὰ ὅσα συνέβησαν ἐπὶ τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς τῆς πατρίδος μας.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, λοιπόν, ἐπῆλθεν ἡ μείξις τοῦ κοινοῦ πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Ἀπὸ τοῦ δικαστοῦ Ἀρμενοπούλου πίπτομεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὑπαλλήλους, οἱ ὅποιοι, παραλαμβάνοντες τὰς ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐκδιδόμενας ἐκάστοτε διοικητικὰς καὶ δικαστικὰς πράξεις, ἀπαρτίζουν συλλογὰς, αἱ ὅποια χρησιμεύουν εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων, πιστευόντων ἢ, μᾶλλον, ἐπιθυμούντων νὰ πιστεύουν ὅτι ζοῦν ἐν σχετικῇ ἀνεξαρτησίᾳ ἔναντι τοῦ αὐθέντου. Αἱ δὲ συλλογαὶ αὗται βαθμηδὸν ἀντιγράφονται, συμπληρούμεναι καὶ ἀναπροσαρμοζόμεναι πρὸς τὰ πράγματα ἐκάστης περιοχῆς. Ἀπὸ τῆς ἐνότητος, τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει πᾶσα κωδικοποίησις, ὀδηγούμεθα οὕτω εἰς τὴν διάσπασιν, πρᾶγμα πὺν ἄλλωστε ἀποτελεῖ βασικὸν κανόνα τῆς διαλεκτικῆς τῆς ἱστορίας. Τῆς δὲ διασπάσεως ὄργανα εἶναι τὰ τοπικὰ ἔθιμα, ἢ, διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὴν νομικὴν ὁρολογίαν, ἡ ὁποία προϋποθέτει ὠρισμένην διαδικασίαν δημιουργίας, αἱ κατὰ τόπους, διὰ διαφόρους λόγους καὶ ὑπὸ διαφόρους ἐγγωρύας ἢ ξένας ἐπιρροάς, διαμορφωθεῖσαι τοπικαὶ συνήθειαι. Οὕτως ὅμως δημιουργεῖται τὸ δίκαιον τῶν σκοτεινῶν περιόδων, καθ' ὧς παραμένει μὲν ἡ ψυχικὴ ἐνότης τοῦ ἔθνους ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας καὶ χάρις εἰς αὐτήν, διασπᾶται ὅμως ἡ πολιτικὴ ἐνότης. Αἱ σκοτειναὶ δὲ αὗται περίοδοι εἶναι αἱ πλέον ἀξιοπρόσεκτοι, διότι διατηροῦν ὑπὸ τὸ σκότος τῆς ἐπιφανείας τὴν ἄσβεστον φλόγα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς πίστεως τοῦ Ἑθνους εἰς τὴν ἱστορίαν του, δηλαδὴ τὸν πατριωτισμὸν του. Διότι ὁ πατριωτισμὸς ἐξεδηλώθη ὡς φαινόμενον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν καὶ συνίστατο εἰς τὴν πίστιν εἰς τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν τοῦ γένους ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι σήμερον. Αἱ ξέναι ἐπιδράσεις καὶ ἰδίως τοῦ βαρβαρικοῦ δικαίου, πὺν φέρει διὰ τῶν Ἀσσιζῶν τῆς Ρομανίας ἢ φραγκικὴ κατάκτησις, διυλίζονται ὑπὸ τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως καὶ κατασταλάζουν εἰς σύνθεσιν τῶν ὑπὸ τῶν ἀναπτυσσομένων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἡθῶν δημιουργουμένων συνηθειῶν πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς παραδόσεως, τῆς ὁποίας πολλάκις φορεὺς εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Πάντα ταῦτα μᾶς φέρει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὁ Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ.

Ἡ συλλογὴ, πὺν φέρει τὸ ὄνομα αὐτό, συνετάχθη κατὰ τὸ 1561 ὑπὸ νοταρίου, δηλαδὴ γραμματέως, τῆς Μητροπόλεως Θηβῶν καὶ περιλαμβάνει διατάξεις τοῦ δικαίου τοῦ ρυθμίζοντος τὴν κατάστασιν καὶ τὰς σχέσεις καὶ τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν κληρικῶν, περιέχει δηλαδὴ διατάξεις ἀστικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ποινικοῦ δικαίου, κατανεμημένας εἰς 580 κεφάλαια.

Ἡ σημασία τοῦ Νομοκάνονος καθ' ἑαυτὸν εἶναι σχετικὴ. Ὅφείλεται αὕτη

εἰς τὸ ὅτι ἔτυχε μεγάλης διαδόσεως καὶ εἰς τὸ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς δι' αὐτοῦ τὰς ὅχ' μεγάλας παρεκκλίσεις, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, κατ' ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ψυχολογικῆς συνεχείας τῆς «νομιμότητος» τοῦ ὑπὸ τὴν ξενικὴν δεσποτείαν δικαίου. Ὅτι ὅμως προσδίδει εἰς τὸν Νομοκάνονα ἐντελῶς ἰδιαίτεράν ἀξίαν εἶναι ὅτι οὗτος, γραφεὶς εἰς τὴν λογίαν ἑλληνικὴν τῆς ἐποχῆς, μετεγλωττίσθη ἀμέσως εἰς δημώδη ἑλληνικὴν, εἰς «κοινὴν φράσιν», ὡς λέγει, ὑπὸ τοῦ ἰδίου, φαίνεται, τοῦ Μαλαξοῦ.

Τοῦτο ἀποδεικνύει τὴν παράλληλον ὑπαρξιν τῶν δύο γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν μέχρι σήμερον, ἐξελισσόμενα συνεχῶς πρὸς τὴν ἀνέφικτον σύνθεσιν. Ἀνέφικτον, διότι τὸ φαινόμενον τῆς διγλωσσίας εἶναι συνυφασμένον μὲ τὴν ἀδιάκοπον δημιουργίαν, εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς κοινωνίας, νέων ἐκφραστικῶν μέσων καὶ δὲν εἶναι θέμα γραμματικῶν κανόνων. Τῆς δὲ δημώδους ἀντιγραφῆς, ἡ ὁποία ἦτο πλησιεστέρα πρὸς τὸν λαϊκὸν λογιωτατισμὸν, πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, τὴν ἀδιάλειπτον ὁσμωσιν μεταξὺ τῶν δύο ἰδιωμάτων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὑπάρχουν ὑπὲρ τὰ 300 ἀντίγραφα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔγινεν εἰς ἄλλην περιοχὴν καὶ εἰς ἄλλον χρόνον. Καί, ὅπερ σπουδαιότερον, περιέχει καθένα διαφορετικὰς ἀπὸ τὸ ἄλλο διατάξεις, ἀπηχούσας προφανῶς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ δικαίου εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τοῦ δούλου γένους. Εἰς τὴν πραγματικότητα δηλαδὴ αἱ ἀντιγραφαὶ αὗται περιέχουν τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ δικαίου τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἡ μελέτη τοῦ δικαίου αὐτοῦ θὰ βοηθήσῃ καὶ εἰς τὴν ὀριστικὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐπιδράσεως τῶν διῆθεν σλαβικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τοῦ ὑστέρου βυζαντινοῦ δικαίου. Καὶ θὰ θεμελιώσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς παλαιότερας σλαβικὰς αἰτιάσεις, ἐνῶ τὸ λογικὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ βυζαντινὸν δίκαιον ἐπηρεαζόμενον ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν περισσότερον, ἀπὸ τῶν Ἰσαύρων καὶ μετέπειτα, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν Σλάβων καὶ ὅχι ἀντιθέτως. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω ὅτι εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν εἰς τὴν Σόφιαν τὸ 1936, ὁ πολὺς Βασίλειος ὑπεστήριξεν, ἀπαντῶν εἰς ἀνακοίνωσίν μου περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ γάμου εἰς τὴν Ἑκλογὴν τῶν Ἰσαύρων, ὅτι ὁ γάμος κατὰ τὴν Ἑκλογὴν, ἐκδοθεῖσαν, ἐν τούτοις, ὅπως τοῦ ἀπήντησα, πρὸ πάσης σλαβικῆς ἐπιδρομῆς καὶ ἐμφανίζουσιν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς συγχρόνου θεσμικῆς ἐννοίας τῆς συζυγικῆς οἰκογενείας, ἦτο σλαβικῆς ἐπιδράσεως! Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ μεταγενέστεροι βαλκανικοὶ ἱστορικοί, ὡς ὁ Soloviev καὶ ὁ Georgesco ἀνεγνώρισαν τὴν πραγματικότητα εὐθέως καὶ εἰλικρινῶς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναπανώμεθα εἰς αὐτοὺς διότι τὸ ἐξεταζόμενον εἶναι, ἂν ὑπῆρξε λαϊκὴ σλαβικὴ ἐπίδρασις καὶ ὅχι

ἐπίσημος. Καὶ οἱ λαϊκοὶ κώδικες, ὅχι αἱ ἐπίσημοι συλλογαί, θεμελιώνουν τὰς ἀποδείξεις. Δὲν ὑπῆρξε βαθεῖα ἐλληνικὴ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ κρισίμου τούτου θέματος καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ δικαίου τῆς Τουρκοκρατίας θὰ ἀποδείξῃ, ἀσφαλῶς καὶ διὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν, τὸ ἀστήρικτον τῶν παλαιότερων σλαβικῶν ἰσχυρισμῶν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν σλαβικῶν ἐθνῶν καὶ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἀκόμη δεσποτείαν.

Διὰ τὰ γίνη ὅμως λεπτομερὲς μελέτῃ ἐπὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, εἴτε ὡς συνόλου, εἴτε κατ' ἀρχὴν ὡς πρὸς ὠρισμένους θεσμούς, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι δημοσιευμένος πρῶτον ὁ Νομοκάνων εἰς τὴν λογίαν τοῦ ἔκδοσιν. Βάσει δὲ αὐτοῦ νὰ γίνουν αἱ συγκρίσεις μὲ τὰς διαφόρους μεταγενεστέρας ἐκδόσεις.

Πρὸ 32 ἐτῶν, εἰς τὰς 12 Μαΐου 1938, ὁ Κωνσταντῖνος Τριανταφυλλόπουλος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν μελέτημα τοῦ κυρίου Δημητρίου Γκίνη, εἰς τὸν ὅποιον, ἐπαναλαμβάνω, ὀφείλει πάρα πολλὰ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τῶν πηγῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου, εἰς τὸ ὅποιον οὗτος κατέληγε, βάσει τῶν τότε ὑπαρχόντων στοιχείων, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ἰβήρων εὐρισκομένου χειρογράφου τῆς λογίας γραφῆς τοῦ Νομοκάνονος Μαλαξοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐρεύνης τῶν μεταγενεστέρων λαϊκῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ, ἡ ὁποία, ὡς ἔκτοτε ἐτόνιζε καὶ ὁ κ. Γκίνης, εἶναι μεγίστης σημασίας διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἦδη, μετὰ παρέλευσιν 32 ἐτῶν, ἐκπέμπω ἀπὸ τὸ ἴδιον βῆμα τῆς Ἀκαδημίας τὴν ἰδίαν ἔκκλησιν.

Σήμερον δὲ τὰ πράγματα ἔχουν σοβαρῶς ἐξελιχθῇ.

Γνωρίζομεν τὴν ὑπαρξιν τεσσάρων πανομοιοτύπων σχεδὸν ἀντιγράφων τοῦ λογίου Μαλαξοῦ. Τὸ ἓν, πιθανῶς τὸ ἀρχέτυπον, εἶναι εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Κέντρου Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας, προέρχεται ἐκ τῆς βιβλιοθήκης Κολυβά, εὐρίσκεται εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ περιεγράφῃ τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1914 ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου. Τὸ δεύτερον, διεκδικοῦν καὶ αὐτὸ τὴν ἀρχετυπίαν, εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Μονὴν τῶν Ἰβήρων καὶ μικροφιλικὸν ἀντίγραφόν του κατέχει τὸ Κέντρον. Τὸ τρίτον εὐρίσκεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καὶ τὸ τέταρτον εἰς τὴν Βατικανὴν Βιβλιοθήκην. Ἐκ τῶν χειρογράφων εἰς λογίαν γλῶσσαν, οὐδὲν ἔχει δημοσιευθῇ ἐν τῷ συνόλῳ. Ἀποσπάσματα μόνον ἔχουν ἴδει τὸ φῶς.

Ἐκ τῶν μεταγλωττίσεων εἰς «κοινὴν φράσιν» ἔχει δημοσιευθῇ μία εἰς Βουκουρέστιον τὸ 1962 ὑπὸ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ὡς παράρτημα τῆς ἐκδό-

σεως τοῦ «Ὁδηγοῦ τοῦ Νόμου» (Indreptarea Legii) συνταχθέντος ἐν Βλαχία τὸ 1652 καὶ ἀποτελέσαντος τὸν πρῶτον κώδικα ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κανονικοῦ ἅμα καὶ λαϊκοῦ δικαίου εἰς τὴν χώραν αὐτὴν καὶ τὰς λοιπὰς ρουμανικὰς περιοχάς. Ὁ «Ὁδηγὸς τοῦ Νόμου» ἔχει καταφανῶς ἐμπνευσθῇ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Μαλαξοῦ.

Τὸν τόμον τοῦ «Ὁδηγοῦ» μετὰ τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μαλαξοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ στείλῃ ὁ Ρουμᾶνος Ἀκαδημαϊκὸς κ. Berza, θὰ δωρήσω προσεχῶς εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Κέντρου τῆς Ἀκαδημίας, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἄλλα βιβλία ἔχω δωρήσει.

Τὸ Κέντρον προσπαθεῖ νὰ προωθήσῃ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κειμένου τοῦ εὐρισκομένου εἰς χεῖράς του. Τὰ ἔτη ὅμως παρέρχονται καὶ ἡ ἐργασία προχωρεῖ βραδέως.

Ἡ Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κέντρου, τελοῦσα ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Μαριδάκη, ἐνέκρινε πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων τὴν ἀγορὰν μηχανήματος ἀναγνώσεως χειρογράφων καὶ μιᾶς προσθέτου γραφομηχανῆς. Αὐτὰ εἶναι τὰ μέσα, ποὺ ἔχει τὸ Κέντρον καὶ αὐταὶ αἱ φιλοδοξίαι του μέσα εἰς τὰς δυνατότητάς του. Φοβοῦμαι ὅμως ὅτι μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν μετὰ τριάκοντα δύο ἀκόμη ἔτη κάποιος ἀκαδημαϊκὸς θὰ ὁμιλήσῃ πάλιν ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτοῦ, ζητῶν τὴν ταχεῖαν δημοσίευσιν τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ.

Ἄς ἀντιμετωπισθῇ ἐντονώτερον τὸ θέμα ἀπὸ τὰ διοικητικὰ ὄργανα τῆς Ἀκαδημίας. Εἶναι καιρὸς. Διότι τὸ ἔργον εἶναι ἐφικτόν. Δὲν παρουσιάζει τὰς δυσκολίας οὔτε τῶν Ἱπποκρατείων Συγγραφῶν, οὔτε τῶν κλασσικῶν ἐκδόσεων. Καὶ εἶναι ἔργον τῆς ἰδικῆς μας καὶ ὄχι τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Χρειάζεται ἐνίσχυσις ἔντονος, εἰς χοῖμα ἀλλὰ καὶ κυρίως εἰς βοηθητικὰ στελέχη τοῦ Κέντρου καὶ προκήρυξις βραβείων διὰ τὴν ἔρευναν βάσει τοῦ ἐκδιδομένου λογίου καὶ τῶν εἰς κοινὴν φρασίαν Νομοκανόνων. Θὰ ἐπρότεινα ἀκόμη νὰ ζητηθῇ διὰ κάποιου βραβείου τῆς Ἀκαδημίας ἡ ἔρευνα τῶν ἀφθάστου λυρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ περιγραφικότητος, δημοτικῶν μας τραγουδιῶν εἰς συνδυασμὸν μὲ τὸ λαϊκὸν δίκαιον καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ λαϊκὴν συνείδησιν. Ἔτσι θὰ ἔλθῃ κάποτε ἡ στιγμή νὰ διαφωτισθῶμεν περισσότερον διὰ τὴν θαυμαστὴν περίοδον τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

R É S U M É

Le Nomocanon de Manuel Malaxos, rédigé vers 1561 par le notaire, c'est-à-dire le secrétaire de l'Évêque de Thèbes en Béotie, Manuel Malaxos, est une collection de règles de droit civil, de droit criminel mais surtout de droit ecclésiastique qui étaient appliqués comme lois par les Évêques et les tribunaux ecclésiastiques.

Il y a deux versions du Nomocanon rédigées toutes les deux par Malaxos lui-même. Une en langue savante et une en langue populaire. Ce qui démontre la réalité de la règle de la linguistique qu'il y a toujours une dualité de langage selon le degré de la culture et surtout selon l'évolution de la pensée des peuples, qui s'extériorise par le langage. Ce qui démontre aussi la vanité des tentatives d'imposer, par la force ou la loi, l'un de deux idiomes, qui s'appellent dans les temps modernes en Grèce «kathareuoussa» et «démotiki», qui ne sont que deux aspects de la même langue, s'acheminant toujours vers une sorte de synthèse, dans une perpétuelle, comme toutes les langues d'ailleurs, évolution.

Des deux formes du Nomocanon, il y a plusieurs copies. Les copies de la forme populaire sont naturellement plus nombreuses, parce que plus adaptables aux circonstances créées par la domination turque qui ne favorisait pas le climat d'une expansion de la culture. Mais aussi parce que le morcellement du territoire favorisait la création coutumière des règles de droit, surtout dans le droit de famille, dans le droit successoral et dans le droit de la propriété, qui suivaient une orientation différente dans chaque province. Il est très intéressant d'étudier quelles ont été pendant la domination turque ces orientations. Cette étude n'a pas encore été tentée. Elle suppose naturellement la publication d'au moins deux copies de Malaxos, une en langue savante et une en langue populaire, pour avoir la base de comparaison des règles entre les différentes parties du territoire. L'Académie de la République Populaire Roumaine a publié en 1962 le Guide de la loi de 1652 (Indreptarea Legii), collection des règles juridiques et ecclésiastiques reprenant le contenu d'un code rédigé par le Nomophylax Alexis Aristin en grec et traduit, par les soins du métropolite de Valachie Stéphane en roumain. Le Guide de la loi est foncièrement inspiré par le Nomocanon de Malaxos, qui est publié en annexe par l'Académie Roumaine.

L'Académie d'Athènes possède une copie, selon toute certitude écrite par Malaxos lui-même, en langue savante. Une équipe de savants prépare son édition. Et il faut souhaiter, même plus, aider à accélérer le travail. Parceque, la publication de l'édition grecque, qui devra être forcément beaucoup plus soignée au point de vue typographique et ne pas avoir des fautes d'impression en grec, sera la première, et selon toute probabilité la seule édition de la version savante.

L'édition du Nomocanon revêt ainsi une grande importance pour l'histoire du droit pendant la période de l'occupation turque. Cette période est riche en renseignements et en enseignements. Et quand nous disons histoire du droit, nous pensons histoire sociale. Le droit n'est qu'un aspect de la vie sociale.

En plus, pour nous Grecs, l'étude de cette période de notre vie naturelle nous permet de scruter les fondements de notre pérennité comme entité culturelle et nationale. Elle nous fait penser à cette notion de «légitimité» si débattue à notre époque. L'Église était, après la conquête turque, le représentant des Hellènes. «Hellènes» et «Orthodoxes», ce n'était que deux dénominations de la même substance, celle qu'on a appelé «γένος». De l'autre côté c'était les Turcs et les Ottomans, l'Islam.

L'Église était-elle un véritable Pouvoir? A part le pouvoir que Mahomet lui avait délégué, l'Église avait un autre Pouvoir qui coexistait avec le pouvoir administratif de l'occupant parceque la conscience populaire le reconnaissait comme le véritable Pouvoir. L'autre c'était l'étranger, le provisoire, le lointain. Mais où étaient les racines psychologiques du pouvoir ecclésiastique? Était-ce la foi, la religion ou quelque chose de plus compliqué et de plus profond?

C'était l'Empereur, qui était en Byzance, non seulement le Chef temporel, mais aussi le sommet ecclésiastique, le protecteur de l'Empire et de la religion.

C'est par délégation tacite de l'Empereur que l'Église tenait son pouvoir. Sur cette délégation tacite était basée la conscience populaire. L'Église trouvait sa légitimité par l'Empereur qui était l'incarnation de cette légitimité.

Mais la légitimité n'est pas seulement une question d'origine. Elle est aussi une notion organique. Le droit ne suffit pas. Il faut avoir aussi

l'hérarchie juridique. La révolution crée du droit, suivant l'adage bien connu. Elle ne crée pas la légitimité. La légitimité apparaît au moment où le pouvoir est lui aussi soumis à des règles qui le dépassent. Les collections des lois civiles, pénales et ecclésiastiques publiées pendant l'occupation turque et qui plus ou moins avaient comme source le droit des Basiliques et l'Hexabible d'Harmenopoulos illustrent cette conception de légitimité que la conscience populaire avait forgée.

Il y a encore alors, une raison supplémentaire pour étudier ces sources de légitimité. Et le Nomocanon de Malaxos en est une des plus significatives.